BAGEESHA
ବାଗୀଶ
ଦ୍ୱିତୀୟ ବର୍ଷ, ପଞ୍ଚମ ସଂଖ୍ୟା | ସେପ୍ଟେମ୍ବର - ଅକ୍ଟୋବର ୨୦୨୪
Volume No. 02 | Issue No. 05 | Sep - Oct 2024
Refereed Peer-Reviewed Journal
BM2024/05-A005
https://bageesha.in
OPEN ACCESS

ପଶ୍ଚିମ ଓଡ଼ିଶାର 'ଦଳ' ଜନଜାତିଙ୍କ ମୃତ ସଂସ୍କାର କର୍ମ: ଏକ ଅଧ୍ୟୟନ

■ ମହାଦେବ ଭୋଇ[୧], ଡ. ନିବେଦିତା ମହାନ୍ତି[୨]
ଗବେଷକ[୧], ସହକାରୀ ପ୍ରଫେସର[୨]
ଓଡ଼ିଆ ଭାଷା ଓ ସାହିତ୍ୟ ବିଭାଗ, କିସ୍ ମାନିତ ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟ, ଭୁବନେଶ୍ୱର

Article Received : 12.09.2024 | Accepted : 25.10.2024 | Published : 25.11.2024

ସାରାଂଶ

ABSTRACT

ଓଡ଼ିଶାରେ ୬୪ ପ୍ରକାର ଆଦିବାସୀ ସମ୍ପ୍ରଦାୟ ରହିଛନ୍ତି। ଏଥି ମଧ୍ୟରୁ ୧୩ ଗୋଟି ଜାତି ଆଦିମ ଜନଜାତି ଅଟନ୍ତି। ଏମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ଓଡ଼ିଶା।ର ପଶ୍ଚିମାଞ୍ଚଳ ଯଥା- ବଲାଙ୍ଗୀର, ବରଗଡ଼, ନୂଆପଡ଼ା ଓ ଛତିଶଗଡ଼ ରାଜ୍ୟର ମହାସମୁନ୍ଦ, ଦେଉରୀ ବ୍ଲକ୍ ର ହଣ୍ଡାପାଆ ଗ୍ରାମ ସହ କେତେକ ଗ୍ରାମାଞ୍ଚଳରେ 'ଦଳ' ଜନଜାତି ବସବାସ କରନ୍ତି। ଓଡ଼ିଶାରେ 'ଦଳ' ଜନଜାତି ବସବାସ କରୁଥିବା ୧୬୯ରୁ ଅଧିକ ଗ୍ରାମ ରହିଛି। ହାରାହାରି ୮ଟି ବ୍ଲକ ଓ ୩୨ ଗ୍ରାମପଞ୍ଚାୟତ, ୩ ଜିଲ୍ଲା ଓ ଛତିଶଗଡ଼ ୪ ଟି ଗ୍ରାମରେ 'ଦଳ' ଜନଜାତି ବସବାସ କରୁଛନ୍ତି। 'ଦଳ' ଜନଜାତିର ସାଂସ୍କୃତିକ ଜୀବନ ଅତି ଉନ୍ନତ ମାନର। 'ଦଳ' ଜନଜାତିଙ୍କର ନୀତି ନୀୟମ, ବସବାସ, ଚାଳି ଚଳଣି, ବିବାହ ପ୍ରଥା, ଜାନିଯାତ୍ରା, ପର୍ବପର୍ବାଣୀ, ଚିତା କୁଟା, ଜନ୍ମ ସଂସ୍କାର, ଜାତି ସଂସ୍କାର ଭଳି ମୃତ ସଂସ୍କାର କର୍ମଟି ଅନନ୍ୟ ଅଟେ। ପରିବାରରେ କୌଣସି ସଦସ୍ୟଙ୍କର ମୃତ୍ୟୁ ହେଲେ ତା'ର କିପରି ବିଧି ବିଧାନ ସହ, ଯେତେ ଅସୁବିଧା ଥିଲେ ମଧ ମୃତ ସଂସ୍କାର(ଦଶା କାମ୍) କାର୍ଯ୍ୟଟିକୁ ଅତି ଗୁରୁତ୍ୱର ସହ, ନିଷ୍ଠା ପର ଭାବରେ ପାଳନ କରାଯାଇଥାଏ। 'ଦଳ' ମାନେ ବିଶ୍ୱାସ କରନ୍ତି ଯେ- ଏ ସବୁ କରିବା ଦ୍ୱାରା ତାଙ୍କର ପରିବାରର, ସମାଜର ତଥା ସମସ୍ତଙ୍କର ମଙ୍ଗଳ ସାଧିତ ହୋଇପାରିବ। ଆଲୋଚ୍ୟ ପ୍ରବନ୍ଧଟିରେ ଏହି 'ଦଳ' ସଂପ୍ରଦାୟର ମୃତ ସଂସ୍କାର କର୍ମ ବିଷୟରେ ଏକ ଅଧ୍ୟୟନ କରାଯାଇ ସେ ବାବଦରେ ବର୍ଣ୍ଣନା କରାଯାଇଛି। ସଂସ୍କାର କର୍ମଟିର ଆରମ୍ଭରୁ ଶେଷ ଘଟଣାକୁ କିଛି ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ଫଟୋ ଚିତ୍ର ମାଧ୍ୟମରେ ଦର୍ଶା ଯାଇଛି।

BM2024/05-A005

ମୂଳଶବ୍ଦ: ପଶ୍ଚିମ ଓଡ଼ିଶା, 'ଦଳ' ଜନଜାତି, ସଂସ୍କୃତି ଓ ପରମ୍ପରା, ମୃତ ସଂସ୍କାର, ଜୀବନଚର୍ଯ୍ୟା, ଧାର୍ମିକ ଚିନ୍ତାଧାରା

ଓଡ଼ିଶାର ଆଦିବାସୀ ଲୋକସଂଖ୍ୟା ରାଜ୍ୟର ମୋଟ ଲୋକ ସଂଖ୍ୟାର ଏକ ଚତୁର୍ଥାଂଶ ବା ୨୨ ଭାଗ ଅଟେ। ଏହି ୨୨ ଭାଗ ଆଦିବାସୀ ଗୋଷ୍ଠୀ ସାରା ଓଡ଼ିଶାର ଅନେକ ଜିଲ୍ଲାରେ ହାରାହାରି ୭୦ ଶତକଡ଼ା ବସବାସ କରୁଥିବାର ଦେଖିବାକୁ ମିଳେ। ଯଥା- କୋରାପୁଟ, ମୟୂରଭଞ୍ଜ, ରାୟଗଡ଼ା, ଗଞ୍ଜାମ, କେନ୍ଦୁଝର, ବଲାଙ୍ଗିର, ବରଗଡ଼, ସୋନପୁର, ସମ୍ବଲପୁର, ନୂଆପଡ଼ା, କଳାହାଣ୍ଡି, ବୈଦ୍ଧ, ମାଲକାନଗିରି ଏବଂ ସୁନ୍ଦରଗଡ଼ ଜିଲ୍ଲାରେ ଅଧିକ ପରିମାଣରେ ଆଦିବାସୀ ଓ ଆଦିମ ଜନଜାତିମାନେ ବସବାସ କରନ୍ତି।

ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଜାତି ଭଳି କନ୍ଧ ଆଦିବାସୀମାନେ ମଧ୍ୟ ଅନେକ ଭାଗରେ ବିଭକ୍ତ ହୋଇଛନ୍ତି। ଏଠାରେ କେତେକ ଗବେଷକଙ୍କ ମତ ଉପସ୍ଥାପନ କରୁଛି। ଏନ୍. ପଟ୍ଟନାୟକ ଓ ଏସ୍. ପି. ପଟ୍ଟନାୟକ କନ୍ଧ ଜାତିକୁ ତିନି ଭାଗରେ ବିଭକ୍ତ କରିଛନ୍ତି, "ସେ ଗୁଡ଼ିକ ହେଉଛି- କୁଟିଆକନ୍ଧ, ଡଙ୍ଗରିଆ କନ୍ଧ ଏବଂ ଦେଶିଆ କନ୍ଧ"। ଠିକ୍ ସେହି ଭଳି ଭାବରେ ତ୍ରିଶନ ଶର୍ମା ଓଡ଼ିଶାର କନ୍ଧମାନଙ୍କୁ ୬ ଭାଗରେ ବିଭକ୍ତ କରିଛନ୍ତି; ଯଥା-"କୁଟିଆ କନ୍ଧ, ଡଙ୍ଗରିଆ କନ୍ଧ, କୁଭି କନ୍ଧ, ଲାଙ୍ଗୁଲି କନ୍ଧ, ପେଙ୍ଗାକନ୍ଧ ଏବଂ ଝରଣୀଆକନ୍ଧ ।" ଓଡ଼ିଶାର ସମସ୍ତ କନ୍ଧ ଜାତିର ଜୀବନଚର୍ଯ୍ୟା, ସାମାଜିକ ଚଳଣୀ, ସଂସ୍କୃତି, ପରମ୍ପରା ସାହିତ୍ୟ ଇତ୍ୟାଦି ମଧ୍ୟରେ ଅନେକ ଭିନ୍ନତା ପରିଲକ୍ଷିତ ହୋଇଥାଏ। ଓଡ଼ିଶାର ସମସ୍ତ କନ୍ଧ ଭାଷା ମଧ୍ୟ ଏକ ନୁହେଁ, କାରଣ ଆଞ୍ଚଳିକ ଭେଦରେ ସେମାନେ ଭିନ୍ନଭିନ୍ନ ଭାଷାମାନ ବ୍ୟବହାର କରିଥାନ୍ତି। ପୂର୍ବ-ଦକ୍ଷିଣ କେତେକ ଆଦିବାସୀ ଦୟାନିଧି ମଲ୍ଲିକଙ୍କ ପ୍ରଣୀତ କୁଇ ଭାଷା କହିଥାନ୍ତି ।[୧] ଠିକ୍ ସେହିଭଳି ଓଡ଼ିଶାର ପଶ୍ଚିମାଞ୍ଚଳର କନ୍ଧମାନେ କୋଶଲି ବା ସମ୍ବଲପୁରୀ ଭାଷା କହିଥାନ୍ତି।

ରାଜ୍ୟର ଆଦିବାସୀ ଅଞ୍ଚଳ ଗୁଡ଼ିକର ଜାଙ୍ଗଲିକ ସୁଷମା ଅତ୍ୟନ୍ତ ମନୋମୁଗ୍ଧକର। ଛୋଟ ଛୋଟ ରାସ୍ତା ଦେଇ, ଜଙ୍ଗଲର ଗଛମୂଳେ ଥିବା କୁଡ଼ିଆରେ ଆଦିବାସୀମାନେ ରହିଥାନ୍ତି। କେତେ ଗୁଡ଼ିଏ ପରିବାର ମିଶି ଛୋଟ ଛୋଟ ବସ୍ତି ବା ଆଶ୍ରୟସ୍ଥଳୀରେ ନିତ୍ୟ ନୈମିତିକ ଧାରା ପ୍ରବାହ ସ୍ୱରୂପ ଜୀବନକୁ ପଲ୍ଲବିତ କରିଥାନ୍ତି। ୧୮୨୦ ମସିହାରେ ଆମିଲାଇଟ୍ ସାହେବ ଭାରତର ବିଭିନ୍ନ ଜନଜାତି ସମ୍ପର୍କରେ

ଆଲୋଚନା କଲାବେଳେ ଓଡ଼ିଶାର ଜନଜାତି ଧାରା ଉପରେ ଚମକପ୍ରଦ ବିବରଣୀ ପ୍ରଦାନ କରିଥିଲେ। ସେତେବେଳେ ଏହି ଜନଜାତି ସମ୍ପର୍କରେ କୈଣସି ଆଲୋଚନା ବା ପର୍ଯ୍ୟାଲୋଚନା କରାଯାଉ ନ ଥିଲା। ଏଭଳି ବିଂଶ ଶତାବ୍ଦୀର ପ୍ରଥମ ଭାଗରେ ଗୋପାଳବଲ୍ଲଭ ଦାସ ଏବଂ ସ୍ୱାଧୀନତା ପରବର୍ତ୍ତୀ ସମୟରେ ଅନେକ ଗବେଷକ ଓ ଲେଖକମାନେ ଜନଜାତି ଉପରେ ପୁସ୍ତକମାନ ରଚନା କରିଛନ୍ତି। ଗୋପୀନାଥ ମହାନ୍ତି, ରବିନ୍ଦ୍ରନାଥ ସାହୁ, ଗୌରାଙ୍ଗଚରଣ ଦାଶ, କୁଞ୍ଜବିହାରୀ ଦାଶ, ଡ଼.ଦେବେନ୍ଦ୍ର ମହାନ୍ତି, ଡ଼.ନଟବର ସାମନ୍ତରାୟ ପ୍ରଭୃତି ବ୍ୟକ୍ତି ବିଶେଷ ଆଦିବାସୀ ବା ଜନସାଧାରଣଙ୍କ ଉପରେ ତାଙ୍କ ସାହିତ୍ୟ, ସଂସ୍କୃତି, କଥା, ବିଶ୍ୱାସ ସମ୍ପର୍କରେ ରଚନାମାନ ଲେଖିଛନ୍ତି। ଡ଼. ଦେବେନ୍ଦ୍ର ମହାନ୍ତିଙ୍କ ଭାଷାରେ "ଲୋକ ସାହିତ୍ୟ ମଣିଷ ସମାଜର ଦୈନନ୍ଦିନ ଜୀବନର ଚଳଣି ମଧ୍ୟରେ ହୃଦୟର ଭାବୋଚ୍ଛ୍ୱାସ, ପରିବେଶ ଅନୁସାରେ ବହୁଭାବରେ ସ୍ୱତଃ ପ୍ରକାଶ ପାଇଛି। ଏଗୁଡ଼ିକ କେବେ କେହି ପୋଥି ପତ୍ରରେ ଲେଖି ନ ଥିଲେ; କେବଳ ତୁଣ୍ଡରୁ କାନ ପୁଣି କାନରୁ ତୁଣ୍ଡ, ବାଟରେ ଯାଇ ଯୁଗଯୁଗ ଧରି ଏଗୁଡ଼ିକ କେଉଁ ଅନାଦି କାଳରୁ ଏପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଗତିଶୀଳ। ଲୋକ ସାହିତ୍ୟ ଲୋକ ଜୀବନ ସହିତ ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ସମ୍ପର୍କ ସ୍ଥାପନ କରିଥିବାରୁ,ନିଜର ପ୍ରସାର ପାଇଁ ସେ କୌଣସି ବିଜ୍ଞାପନର ସାହାଯ୍ୟ ନେଇ ନାହିଁ। ଲୋକ ସାହିତ୍ୟ ଯେତିକି ସରଳ ସହଜ, ସେତିକି ମନଛୁଆଁ ଓ ରସସିକ୍ତ। ଏଥିରେ ଭାଷାର କ୍ଲିଷ୍ଟତା ନଥାଏ। ଅଳଙ୍କାର ଝଙ୍କୃତ ନାହିଁ, ଉପମାର ଆତିଶଯ୍ୟ ନାହିଁ, କେବଳ ଅଛି ରସଭରା ଉଚ୍ଛୁଳ ପ୍ରାଣର ଛଳ ଛଳ ଭାବର ତରଙ୍ଗ ।"(୨)

ଓଡ଼ିଶା ଏକ ଆଦିବାସୀ ବହୁଳ ରାଜ୍ୟ, ଏଠାରେ ୬୪ ପ୍ରକାର ଆଦିବାସୀ ବସବାସ କରନ୍ତି। ଏହି ବନବାସୀମାନେ ବହୁବର୍ଷ ଧରି ଜଙ୍ଗଲ ମାନଙ୍କରେ ଗୋଷ୍ଠୀ ଗୋଷ୍ଠୀ ହୋଇ ପଲ୍ଲୀ ଆକାରରେ ପୁରୁଷାନୁକ୍ରମେ ଅର୍ଥନୀତି ଏବଂ ଶିକ୍ଷାର ଅଭାବ ସହ ବସବାସ କରି ଆସୁଛନ୍ତି, ଯାହାଙ୍କୁ ସାଧାରଣ ଭାବେ ଆମେ ଆଦିବାସୀ କହୁଛେ। ଆଦିବାସୀ ଗ୍ରାମର ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରସଙ୍ଗ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଆଲୋଚନା, ପର୍ଯ୍ୟାଲୋଚନା ଓ ଅନୁଶୀଳନ କରିବା ସସୟରେ ଅନେକ ସମସ୍ୟା ଆମର ଦୃଷ୍ଟି ଆକର୍ଷଣ କରିଥାଏ।

ଆଦିବାସୀ ଗ୍ରାମର ବାସଗୃହ ଗୁଡ଼ିକର ଅନୁଧ୍ୟାନ ଫଳରେ ଗୋଷ୍ଠୀ ସାମାଜିକ ଜୀବନ, ଅର୍ଥନୈତିକ ବ୍ୟବସ୍ଥା, ରାଜନୈତିକ ତଥା ନ୍ୟାୟିକ ବ୍ୟବସ୍ଥା ଓ ଧର୍ମୀୟ ଜୀବନଧାରା ସମ୍ପର୍କରେ ମଧ୍ୟ ତଥ୍ୟ ସଂଗ୍ରହ କରାଯାଇଥାଏ। ଜଙ୍ଗଲରେ ରହୁଥିବା ଆଦିବାସୀମାନଙ୍କର ଗୃହ ମଧ୍ୟ ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ପ୍ରକାରରେ ଦେଖିବାକୁ ମିଳିଥାଏ। ଗୃହ ସହ ଅନେକ ପଶୁ ପକ୍ଷୀ ମଧ୍ୟ ସେମାନେ ପାଳନ କରିଥାନ୍ତି। ଦେବାଦେବୀ ପୀଠ ମଧ୍ୟ କାଠ ବା ପଥରରେ ନିର୍ମିତ ହୋଇଥାଏ।

'ଦଳ' ଜନଜାତିଙ୍କ ମୃତ ସଂସ୍କାର କର୍ମ: ଗୋଷ୍ଠୀ ଭେଦରେ ପରମ୍ପରା ଓ ସଂସ୍କାର ବଦଳିଯାଏ। ସେହିପରି ମୃତ ସଂସ୍କାର କର୍ମ ଆମ ସମାଜରେ ପ୍ରଚଳିତ ଏକ ପ୍ରମୁଖ ସଂସ୍କାର କର୍ମ। ଏହି ସଂସ୍କାର କର୍ମ ବିଭିନ୍ନ ଗୋଷ୍ଠୀ ଓ ସମ୍ପ୍ରଦାୟ ଭେଦରେ ଅନେକ ଭିନ୍ନତା ରହିଥିବାର ଦେଖାଯାଏ। ସେହିପରି 'ଦଳ' ଜନଜାତିର ଲୋକଙ୍କର ଯଦି କାହାରି ଦେହାନ୍ତ ହୁଏ, ତାହେଲେ ପରିବାରର ଲୋକଙ୍କୁ ଡାକି ଯେଉଁ ଖଟରେ ମୃତ ଲୋକଟି ଶୟନ କରିଥାଏ, ସେହି ଖଟକୁ ଓଲଟାକରି, ଶବକୁ ସେଥିରେ ଶୁଆଇ ଢାଙ୍କି ଦିଆଯାଏ, ଘର ଅଗଣାରେ ରଖାଯାଏ। ଯେପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ନିଜ ଲୋକମାନେ ନ ଆସିଥାନ୍ତି ସେ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଶବଟି ସେଠାରେ ଥାଏ। ଏଠାରେ ଶବଙ୍କ ଖଟ ପାଖରେ ବସି ଅନେକ ମହିଳାଙ୍କ ସହ ମୃତକଙ୍କ ପତ୍ନୀ ବହୁତ ଜୋର୍‌ରେ କ୍ରନ୍ଦନ କରିଥାନ୍ତି। ସେଠାରେ ମୃତ ପତିଙ୍କ ଶବର ଖଟ ଉପରେ, ପତ୍ନୀଙ୍କର ଶଙ୍ଖା ଭାଙ୍ଗି, ସିନ୍ଦୂର ପୋଛାଯାଏ।

ଏ ପଟେ ଶବ ପାଇଁ କାଠ, କଦଳୀ ଚାରା, ଖଇର ବ୍ୟବସ୍ଥା କରାଯାଏ। ସମସ୍ତେ ଆସିଲା ପରେ ଶବଙ୍କ ଖଟର ମତୁଆରେ ଚାରୋଟି କଦଳୀ ଚାରା ବନ୍ଧାଯାଏ ଏବଂ ଚାରି ଜଣ ନିଜ ଲୋକ, ଶବକୁ କାନ୍ଧେଇଥାନ୍ତି। ମୃତକଙ୍କ ପୁଅ ହାତରେ ପାଣି ହାଣ୍ଡି ଧରି ଆଗରେ ଚାଲିଥାଏ, ଆଉ ଅନ୍ୟ ଲୋକମାନେ ଭୁଗାରେ ଖଇ ଧରି, ଶବ ଉପରେ ବିଞ୍ଛି ବିଞ୍ଛି ଚାଲିଥାନ୍ତି। ତା'ପରେ ଗାଁର ଶେଷ ଗଛ ମୂଳରେ ଶବକୁ ରଖି ସେଠାରେ ପୂଜା କରାଯାଇଥାଏ। ଏହି ପୂଜାକୁ 'ଖନ୍ଦାକୁଲା' କୁହାଯାଏ।

ଆଗ କାଳରେ ଶବକୁ ମାଟିରେ ପୋତାଯାଉଥିଲା। ପ୍ରଥମେ ଶବ ଉଚ୍ଚର ଗାତ ଖୋଳି, ଶବକୁ ସମସ୍ତେ ଧରି ଗାତରେ ରଖି ପୂଜା କରନ୍ତି। ପ୍ରଥମେ ମୃତକଙ୍କ ପୁତ୍ର ସେଥିରେ ମାଟି ପକାଇଥାଏ। ତା' ପରେ ସମସ୍ତେ ଶବ ଉପରେ ମୁଠାଏ ମୁଠାଏ ମାଟି ଦେଇ, ତା' ଉପରେ ପଥର ଦେଇ, ପୁଣି ମାଟି ଦେଇ ପୋତି ଦିଆଯାଉଥିଲା। ବର୍ତ୍ତମାନ ଯୁଗରେ ପୂଜା ପରେ ଶବକୁ ପୋଡ଼ିବା ପାଇଁ, ମୃତକଙ୍କ କ୍ଷେତକୁ ନେଇ, ସେଠାରେ କାଠ ଆଣି ଶବକୁ କାଠରେ ଲଦନ୍ତି। ମୃତକଙ୍କ ନିଜ ପୁଅ ବାମ ହାତରେ ମଶାଲ ଧରି ଶବରେ ନିଆଁ ଲଗାଇଥାନ୍ତି। ନିଆଁରେ ଶବ ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ପୋଡ଼ି ହୋଇ ପାଉଁଶ ହେବା ପରେ ନିଆଁକୁ ପାଣିରେ ଲିଭାଇ,ଗୋଟିଏ ମାଟି କଳସ ଅବା ମାଟି ହାଣ୍ଡିରେ ଛୋଟ ଛୋଟ ଅସ୍ଥି ବା ହାଡ଼ ସହ ପାଉଁଶକୁ ପୁରାଇ, ଗୋଟିଏ ଗଛ ତଳେ ଗାତ ଖୋଳି ପୋତି ଦିଆଯାଇଥାଏ, ଯେ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସେ ସବୁ ବିସର୍ଜନ କରାଯାଇ ନ ଥାଏ।

ଶବ ସଂସ୍କାର ପରବର୍ତ୍ତୀ ବିଧିବିଧାନ: ଶବ ସଂସ୍କାର ପରେ ସମସ୍ତେ ପୋଖରୀକୁ ଯାଇ, ମାଟିକୁ ଓଦା କରି ମୁଣ୍ଡ ବାଳ ସଫା କରିଥାନ୍ତି। ମୁଣ୍ଡରେ ମାଟି ଲଗାଇ ଭଲ ଭାବରେ ଗାଧୋଇ ପାଧୋଇ, ସମସ୍ତେ ଧାଡ଼ି ହୋଇ ଠିଆ ହୁଅନ୍ତି। ଆଗର ଲୋକ ଗୋଟିଏ ଛୋଟ ପଥର ବା ଗୋଡ଼ି ମୁଣ୍ଡ ଉପର ଦେଇ ବୁଲାଇ, ପଛ ଲୋକକୁ ଦିଏ। ଏଭଳି କରି କରି ସମସ୍ତେ ଘରକୁ ଫେରନ୍ତି। ମୃତକଙ୍କ ଘରେ ବନ୍ଧୁ ପରିବାରର ଲୋକ, ହାଣ୍ଡିରେ ନିଆଁ ଲଗାଇ, ଦନାରେ ତେଲ ସହ, ଧଳା ଲୁଗାରେ, ଗାଧୁଆ ଲୋକର ମୁଣ୍ଡରେ ତେଲ ଲେପନ କରିଥାନ୍ତି ଓ ନିଆଁରେ ହାତ, ପାଦ ସେକ ଦେଇଥାନ୍ତି। ଅନୁରୂପ ଭାବେ ସମସ୍ତ ମହିଳା ଏକାଠି ହୋଇ, ବନ୍ଧୁ ଘରର ଜଣେ ଦୁଇ ଜଣ ମହିଳା ପୂଜା ସାମଗ୍ରୀ ଧରି କ୍ରନ୍ଦନ କରି, ପୋଖରୀକୁ ଯାଇଥାନ୍ତି। ସେଠାରେ ବସି ଦୀପ ପୂଜା କରି, ସମସ୍ତେ ଗଧୋଇ ସାରିବା ପରେ ମୃତକଙ୍କ ପତ୍ନୀକୁ ଧଳା ଶାଢ଼ୀ ସହ, ତାଙ୍କ ପିଲା ଛୁଆଙ୍କୁ ଧଳା

ଗାମୁଛା ଦେଇଥାନ୍ତି। ସମସ୍ତେ ଏକାଠି ହୋଇ ଘରକୁ ଫେରନ୍ତି। ପୁରୁଷମାନଙ୍କ ଭଳି ଅନ୍ୟମାନେ ନିଆଁ ସେକ ଓ ତେଲ ଲଗାନ୍ତି। ବନ୍ଧୁ ପରିବାରର ଲୋକମାନେ, ମୃତ ପରିବାରଙ୍କ ପାଇଁ ଚା', ମୁଢ଼ି ଆଦି ଆଣି ଦେଇଥାନ୍ତି।

ଯେହେତୁ ମୃତକଙ୍କ ପରିବାରରେ ରୋଷେଇ ହୋଇପାରିବ ନାହିଁ, ମଧ୍ୟାହ୍ନ ଭୋଜନ ପାଇଁ ଭାତ ଡାଲି ବନ୍ଧୁମାନେ ଆଣି ଦିଅନ୍ତି। ଏ ଭଳି ତିନି ଦିନ ଯାଏଁ ପ୍ରାତଃ ଭୋଜନ, ମଧ୍ୟାହ୍ନ ଭୋଜନ ଓ ରାତ୍ରୀ ପାଇଁ ଖାଦ୍ୟ ଆଣିଦିଅନ୍ତି। ମୃତ୍ୟୁର ତିନିଦିନ ପରେ ତେଲ କର୍ମ କରାଯାଏ ଏବଂ ମୃତ ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କ ପରିବାରର କପଡ଼ା ସଫା ହୋଇଥାଏ। ତତ୍ ପରେ ନିଜ ବନ୍ଧୁ ରୋଷେଇ କରି, ସମସ୍ତ ମୃତ ପରିବାର ଲୋକଙ୍କ ମୁଣ୍ଡରେ ତେଲ ଲେପନ କରିଥାନ୍ତି। ଦୁବ ପତ୍ର ବା ତୁଳସୀ ପତ୍ର ସାହାଯ୍ୟରେ ଗଙ୍ଗା ଜଳ ଛିଞ୍ଚିଥାନ୍ତି। ଯାହା 'ଦଳ' ସଂପ୍ରଦାୟର ସଂସ୍କୃତି ଓ ପରଂପରାକୁ ସୂଚାଇଥାଏ।

ରୋଷେଇ ପାଇଁ ମୃତ ପରିବାରର ଲୋକ ଖାଦ୍ୟ ସାମଗ୍ରୀ ଦେଇଥାନ୍ତି। ବନ୍ଧୁ ପରିବାର ଲୋକ, ନିଜେ ରୋଷେଇ କରି ମୃତକଙ୍କ ପରିବାରର ଲୋକଙ୍କୁ ପରଷିଥାନ୍ତି। ଏହି ଦିନ ଠାରୁ ମୃତକଙ୍କ ଘରେ ଚୁଲି ଜଳେ ଏବଂ ସମସ୍ତଙ୍କ ସହ ସେମାନେ ମିଳାମିଶା ମଧ୍ୟ କରିଥାନ୍ତି। କେତେକ ସ୍ଥାନରେ ମୁଣ୍ଡର ବାଳ, ଏହି ଦିନରେ କାଟି ମୃତକଙ୍କ ପରିବାରର ପୁଅ, ନାତି ଆଦି ଲଣ୍ଡା ହୋଇଥାନ୍ତି। ଆଉ କେତେକ ସ୍ଥାନରେ ଦଶାହ ଦିନ ଲଣ୍ଡା ହୋଇଥାନ୍ତି। ବଲାଙ୍ଗିର ଜିଲ୍ଲାର 'ଦଳ' ଜନଜାତିରେ ଦଶାହ ଦିନ, ନିଜ ପୁଅ କିମ୍ବା ନାତି ବାଳ ପକାଇଥାନ୍ତି। ପରେ ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଭାବରେ ନିଜ ନିଜ ଘରେ ଚୁଲି ଜଳେ। ଏହି ଭଳି ଭାବରେ ମୃତ୍ୟୁର 'ତେଲ କର୍ମ' ପାରମ୍ପରିକ ଭାବରେ ସମାପ୍ତ ହୋଇଥାଏ।

ଦଶାହ କ୍ରିୟା: ମୃତ୍ୟୁର ୧୦ ଦିନ ପରେ କର୍ମ ବା ଦଶାହ କ୍ରିୟା କରାଯାଏ। କେତେକ ଲୋକଙ୍କ ଅର୍ଥ ଅଭାବରୁ ଏସବୁ କର୍ମ ସଂପନ୍ନ ହେବା ପାଇଁ, ବର୍ଷେ କିମ୍ବା ଦି ବର୍ଷ ମଧ୍ୟ ଲାଗିଯାଏ। ଦଶାହ କରିବାକୁ ହେଲେ, ପ୍ରଥମେ ହଳଦୀ ଗୁଣ୍ଡ ବା ନିମନ୍ତ୍ରଣ ପତ୍ର ଦେଇ ନିଜ ବନ୍ଧୁ ବାନ୍ଧବଙ୍କୁ ଆସିବା ପାଇଁ କୁହାଯାଏ। ଦଶାହ ଦିନ ଆସିଲା ବେଳେ ବନ୍ଧୁମାନେ ନିଜ ସାଥିରେ ଧଳା କପଡ଼ା, ନଡ଼ିଆ, ଚାଉଳ କିମ୍ବା ଟଙ୍କା ଆଣି ଦେଇଥାନ୍ତି। ସକାଳ ୯ଟା ବେଳକୁ ଭଣ୍ଡାରୀକୁ ଡାକି ମୃତକଙ୍କ ପୁଅ, ନାତିଙ୍କ ମୁଣ୍ଡରେ କ୍ଷୀର ଲଗାଇ, ମୁଣ୍ଡ ବାଳ ଲଣ୍ଡା କରି ନଖ କାଟିଥାନ୍ତି। ତା ପରେ ଗୋଟିଏ ସ୍ଥାନରେ ସେ ସବୁ ରଖି ପୋଖରୀରେ ବିସର୍ଜନ କରିଥାନ୍ତି।

ଏପଟେ ନିମନ୍ତ୍ରିତ ଲୋକଙ୍କ ପାଇଁ ଖାଇବା ବ୍ୟବସ୍ଥା କରାଯାଇଥାଏ। ପୂଜା ପାଇଁ ବ୍ରାହ୍ମଣ କିମ୍ବା ପୂଝାରୀକୁ ଡାକି ହୋମ ବା ପୂଜା କରାଯାଇଥାଏ। ବ୍ରାହ୍ମଣ ହୋମ ବା ପୂଜା କରି ସାରିଲା ପରେ ମୃତକଙ୍କ ପରିବାରକୁ ଧଳା କପଡ଼ା ଦିଆଯାଏ। ପରେ ପରେ ସମାଜର ବନ୍ଧୁ ଲୋକ ମୃତ ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କ ଫଟୋକୁ ପୂଜା କରିବା ସହ, ନିଜ ଜାତି ଦେବା ଦେବୀମାନଙ୍କୁ ପୂଜା କରି ସାରିବା ପରେ, ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଧାନ ନଡ଼ା ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ଦେଇ, ସମସ୍ତ ବନ୍ଧୁମାନଙ୍କୁ ମୁଣ୍ଡିଆ ମାରିଥାନ୍ତି। ଏହାପରେ ପୂଝାରୀ ବା ବିଶାଳ, ତୁଳସୀ ଓ ଗଙ୍ଗା ଜଳ ଛିଞ୍ଚନ କରିଥାନ୍ତି। ଏହା ଦ୍ୱାରା ସମସ୍ତେ ପାପରୁ ମୁକ୍ତି ପାଇଥାନ୍ତି ବୋଲି ଦଳ ଜନଜାତି ବିଶ୍ୱାସ କରିଥାଏ।

ସମସ୍ତଙ୍କୁ ମଧ୍ୟାହ୍ନ ଭୋଜନରେ ଭାତ, ଡାଲି, ତରକାରୀ, ଖଟା ଓ ମିଠା ଦିଆଯାଇଥାଏ। ଏହି ଭଳି ଭାବରେ ଦଶାହ କର୍ମଟି ସମାପ୍ତ ହୁଏ। କେତେଦିନ ଯାଏ ମୃତକଙ୍କ ପତ୍ନୀ, ତାଙ୍କ ସ୍ୱାମୀଙ୍କୁ ମନେ ପକାଇ କ୍ରନ୍ଦନ କରିଥାନ୍ତି। କେତେଦିନ ଯାଏ ଏକ ଦନାରେ 'ଚା' ଠାରୁ ଆରମ୍ଭ କରି ଭାତ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ, ସ୍ୱାମୀଙ୍କ ନାମରେ ଦେଇଥାନ୍ତି। ବିଶ୍ୱାସ ରହିଛି ଯେ, ମୃତ ବ୍ୟକ୍ତି ଅନ୍ୟ ରୂପରେ, ଅନ୍ୟ କେଉଁଠି ବି ଜନ୍ମ ନେଇଥାନ୍ତି। ମୃତ ସଂସ୍କାର କର୍ମଟି ଅତି ଦୁଃଖଦାୟକ ଓ କରୁଣ ପରିସ୍ଥିତି ଭିତରେ ସମାପ୍ତ ହୋଇଥାଏ।

ଏହି ଦିନର ସନ୍ଧ୍ୟା ସମୟରେ ପୂଜା କରାଯାଇଥିବା 'ଖନ୍ଦା କୁଲା' ପାଖକୁ ପୂଝାରି ଯାଇ, ନିଜ ମୃତ ବନ୍ଧୁ ବ୍ୟକ୍ତି ଜଣକ, କେଉଁ ରୂପରେ ଜନ୍ମ ନେଇଛନ୍ତି ତାହା ଦେଖନ୍ତି। ତାହାର ଚିହ୍ନ ଦେଖି ସେଠାରୁ, ସେହି ଚିହ୍ନର ବାଲି ଅବା ମାଟିକୁ ଗୋଟେଇ ଆଣିଥାନ୍ତି। ଏହାକୁ ମୃତ ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କ ପୂଜା ଗୃହରେ ଆଣି ସ୍ଥାପନା କରାଯାଇଥାଏ। ରାସ୍ତାରେ ଆସିଲା ବେଳେ ଠେଙ୍ଗା ବା ବାଡ଼ି ସାହାଯ୍ୟରେ ରାସ୍ତାରେ, ଠେଙ୍ଗାକୁ ବାଡ଼େଇ ବାଡ଼େଇ ଶବ୍ଦ କରି ଏହି ବାଲି ବା ମାଟିକୁ ଆଣିଥାନ୍ତି।

ଅସ୍ଥି ବିସର୍ଜନ ବା ଗଙ୍ଗା ଶ୍ରାଦ୍ଧ: ଦଳ ଜନଜାତିର ମୃତ ସଂସ୍କାର ମଧ୍ୟରେ ଅସ୍ଥି ବିସର୍ଜନ ବା ଗଙ୍ଗା ଶ୍ରାଦ୍ଧର ମଧ୍ୟ ଏକ ପରମ୍ପରା ରହିଛି। କୌଣସି ବ୍ୟକ୍ତି ଯଦି ତାଙ୍କର ମୃତ ବାପା ମାଆଙ୍କ ଅଗ୍ନି ଦାହ ପାଉଁଶ, ମାଟିରେ ପୋତା ହୋଇଥିବା ଅସ୍ଥିକୁ ଗଙ୍ଗା ନଦୀ, ପବିତ୍ର ସାଗର, ଦର୍ଶନୀୟ ପବିତ୍ର ସ୍ଥାନ, ଝରଣା ବା ନଦୀରେ ବିସର୍ଜନ କରି, ସ୍ନାନ କରନ୍ତି ତାକୁ 'ଗଙ୍ଗା ଶ୍ରାଦ୍ଧ' କୁହାଯାଏ। ଏହି ଦିନରେ ନିଜ ପୁତ୍ର, ପିତା ମାତାଙ୍କ ଅସ୍ଥି, ବିସର୍ଜନ ପରେ ଘରକୁ ଫେରିଲେ, ସମାଜର ନିଜ ସମ୍ପର୍କୀୟ ଲୋକମାନେ ଅରୁଆ ଚାଉଳ ଓ କ୍ଷୀରରେ ତାଙ୍କ ପାଦ ଧୋଇଥାନ୍ତି। ଏହା ପରେ ବ୍ରାହ୍ମଣଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ହୋମ କରାଯାଇଥାଏ। ଏହା ଦ୍ୱାରା ତାଙ୍କ ପିତା ମାତାଙ୍କୁ ମୁକ୍ତି ମିଳିଥାଏ ବୋଲି ଦଳ ସମାଜ ବିଶ୍ୱାସ କରିଥାଏ। ତା' ପରେ ସମସ୍ତ ନିମନ୍ତ୍ରିତ ଲୋକଙ୍କୁ ଗଙ୍ଗା ଭୋଜି ଦିଆ ଯାଇଥାଏ। ଭୋଜିରେ ସବୁ ଦ୍ରବ୍ୟ ନିରାମିଷ ହୋଇଥାଏ, ତା ସହ କିଛି ମିଠାର ବ୍ୟବସ୍ଥା ମଧ୍ୟ କରାଯାଇଥାଏ। ଶୁଦ୍ଧି କ୍ରିୟାରେ ଦିଆଯିବା ଭଳି ଏଥିରେ ମଧ୍ୟ ସେପରି ହୋଇଥାଏ। ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରଥା ଅନୁଯାୟୀ, ଗଙ୍ଗା ଶ୍ରାଦ୍ଧଟି ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇଥାଏ।

ଉପସଂହାର: 'ଦଳ' ଜନଜାତିଙ୍କ ଭିତରେ ଭ୍ରାତୃତ୍ୱ ଭାବ ଏବେ ବି ରହିଅଛି। ପିଢ଼ି ପରେ ପିଢ଼ି, ମୃତ ସଂସ୍କାର (ଦଶା କାମ୍) ଏହି ସବୁ ନିୟମାବଳୀକୁ ଗୁରୁତ୍ୱର ସହ ଏମାନେ ପାଳନ କରିଆସିଛନ୍ତି। ଏହି ମହତ୍ କର୍ମ ଭିତରେ ଦେବାଦେବୀ, ପୂର୍ବପୁରୁଷ, ମୃତ ବ୍ୟକ୍ତି ଓ ତା'ର ପରିବାର ବର୍ଗଙ୍କ ପ୍ରତି ଥିବା ଅହେତୁକ ଭକ୍ତି, ସମ୍ମାନ ଓ ଭଲପାଇବା ଦୃଷ୍ଟିଗୋଚର ହୋଇଥାଏ। ଆଧୁନିକତାର ବାତାବରଣ ଏହି ମୃତ ସଂସ୍କାର କର୍ମରେ କୌଣସି କୁ ପ୍ରଭାବ ପକାଇ ପାରିନାହିଁ। ଯୁବ ପିଢ଼ିଠାରୁ

ଆରମ୍ଭ କରି ବୟସ୍କ ଯାଏଁ ସମସ୍ତେ ଏହି କାର୍ଯ୍ୟଟିକୁ ସମ୍ମାନର ସହ ନିର୍ବାହ କରିଥାନ୍ତି। ପରସ୍ପରକୁ ସମ୍ମାନ ଦେଇ ଏହି ମହତ୍ କାର୍ଯ୍ୟ ପରମ୍ପରା କ୍ରମେ ଚଳିଆସୁ ଅଛି।

ପ୍ରାନ୍ତଟୀକା :

୧) ମହାନ୍ତି, କୃଷ୍ଣ କୁମାର ଓ ବେହୁରା, ନବକିଶୋର- ଓଡ଼ିଶାର ଜନଜାତି, ଓଡ଼ିଶା ରାଜ୍ୟ ପାଠ୍ୟ ପୁସ୍ତକ ପଣୟନ ଓ ପ୍ରକାଶନ ସଂସ୍ଥା, ପୁସ୍ତକ ଭବନ-ଭୁବନେଶ୍ୱର-୨୦୧୯, ପୃଷ୍ଠା-୧୦୮।

୨) ସେନାପତି, ରବୀନ୍ଦ୍ର ମୋହନ-ଓଡ଼ିଶାର ଆଦିବାସୀ, ବିଦ୍ୟା ଭାରତୀ ଆଳାମ ଚାନ୍ଦ ବଜାର-କଟକ- ୨,୨୦.୦୯.୨୦୦୬, ପୃଷ୍ଠା-୧୧।

ସହାୟକ ଗ୍ରନ୍ଥସୂଚୀ:

୧) ପସାୟତ, ଚିତ୍ରସେନ୍ (ସଂକଳନ ଓ ସଂମ୍ପାଦନା)। ୨୦୧୬। ଆଦିବାସୀ ମୌଖିକ ସାହିତ୍ୟ ପରମ୍ପରା, ଦ୍ୱିତୀୟ ମୁଦ୍ରଣ। ନୂଆ ଦିଲ୍ଲୀ: ସାହିତ୍ୟ ଅକାଦେମି, ରବିନ୍ଦ୍ର ଭବନ, ୩୫ ଫିରୋଜ୍ ସାହ ରୋଡ୍ । ପୃଷ୍ଠା-୧୩୧, ୧୩୪।

୨) ବେଶ୍ରା, ଦମୟନ୍ତୀ। ୨୦୨୦। ଆଦିବାସୀ ସମାଜ ଓ ସଂସ୍କୃତି। ପ୍ରଥମ ପ୍ରକାଶ। ଭୁବନେଶ୍ୱର: ଏନ୍-୬/୪୨୮, ଆଇ.ଆର୍.ସି ଭିଲେଜ୍, ନୟାପଲ୍ଲୀ।

୩) Ota, A.B., Mohanty, S.C.- DAL Photo Handbook on Tribes of Odisha Series 49, Page- 27, DAL@ SCSTRTI Development Department, Government of Odisha, CRP Square, Bhubaneswar-751003, 2018.

୪) ମଲ୍ଲିକ, ଶ୍ରୀ ସୁବନ। ୨୦୦୪। ଆଦିକନ୍ଧ ସମାଜ ନିୟମାବଳୀ। ପ୍ରଥମ ସଂସ୍କରଣ। ନୂଆପଡ଼ା: ରାଜବୋଡ଼ା ସମ୍ବର ଆଦିକନ୍ଧ ସମାଜ, ଝାରବନ୍ଧ, ଖଡ଼ିଆଲ ରୋଡ଼।

Funding

No funding was received for conducting this study.

Does this article screened for similarity?

Yes

Conflict of interest

The Author has no conflicts of interest to declare that they are relevant to the content of this article.

About the Licenses

© Mahadev Bhoi, Dr. Nivedita Mohanty 2024. The text of this article is open access and licensed under a Creative Commons Attribution 4.0 International License

Cite this Article :

Mahadev Bhoi, Dr. Nivedita Mohanty, Paschima Odisara 'Dala' Janajatinka Mruta Sanskaara Karma: Eka Adhyayana, Bageesha, Vol. No. 02, Issue No. 05, September - October 2024, Article No: BM2024/05-A005 | Page- 39-42